

AR KURŠMARIŲ ŽVEJAMS RŪPĖJO DAINOS?

(RIMANTAS BALSYS. MAŽOSIOS LIETUVOS ŽVEJŲ DAINOS.
Sandaros, turinio ir poetikos ypatumai. KLAIPĖDA, 2003. 239 PSL.)

Rimantas Sliužinskas

Šioje monografijoje apibendrinamų etnologo Rimanto Balsio tyrimų problematika yra aktuali ne tik Klaipėdos ar pamario krašto, bet ir visos Lietuvos bei užsienio etnologams, tautosakininkams, ypač – lyginamosios baltų tautų kultūros istorijos bei kultūrinės antropologijos tyrėjams. Autorius siekia nustatyti Mažosios Lietuvos žvejų dainų ypatumus ir jų santykius su lietuvių bei latvių liaudies dainų tradicijomis. Natūraliai kyla problemos: kokios šių dainų poetikos ir simbolikos ypatybės vienija arba skiria tokių dainų funkcinės grupės? Kuo ypatinga šio istorinio Lietuvos etninio regiono dainuojamoji tautosaka kitų, gretimų, etninių regionų kontekste? Tokio tyrimo tikslą iš esmės apsunkina ir bene bendriausio pobūdžio objektyvi problema – ką laikyti žvejų dainomis? V. Misevičienės sudarytame Lietuvių liaudies dainų kataloge žvejų dainos yra išskirtos kaip darbo dainų poskyris, nurodant, kad tokių dainų kilmė ir gyvavimas neatskiriamai susiję su fiziniu darbu. Kita vertus, derėtų atkreipti dėmesį ir į L. Mukaitės užfiksuotą Kuršmarių žvejo A. Balčiaus liudijimą, kad „(...) žvejojami nedainuodavo, nes žvejyba – sunkus darbas, dainuot nėra kada“ (p. 8). Rimantas Balsys pateikia savą žvejų dainų sampratos definiciją. Joje teigiama, kad „(...) žvejų dainos iš tikrųjų nėra darbo (žvejybos) palydovės, o labiau atskiros socialinės žmonių grupės, ilgai gyvenančios prie didelio vandens ir užsiimančios žvejyba, dainos. Taigi žvejų dainomis reikėtų laikyti visas Mažojoje Lietuvoje nuo L. Rėzos iki paskutiniosios tautosakos rinkimo ekspedicijos bei visas nuo XIX amžiaus pradžios iki XX amžiaus pabaigos (...) užrašytas ir skelbtas dainas. Taip pat žvejų dainomis reikia laikyti ir po kitus Lietuvos regionus pasklidusias užrašytas, bet greičiausiai iš pamario krašto kilusias dainas (arba atskirus jų kompozicinius fragmentus). Ir atvirkščiai – žvejų dainomis nelaikomos iš kitų Lietuvos regionų į Mažosios Lietuvos dainų rinkinius patekusios dainos“ (p. 8). Tokia nuostata yra ypač aktuali vienareikšmiškai nustatant etnografinio regioniško aspekto problemišką istorinių lietuvių liaudies dainų publikacijų vietą Rimanto Balsio tyrimų medžiagos kontekste. Deramą vietą čia gauna gausi ir aktuali Veliuonos apylinkėse (t. y. už Mažosios Lietuvos ribų) A. Juškos užrašytų ir paskelbtų liaudies dainų rinkinių medžiaga. Kita vertus, šios nuostatos pagrindu už šio tyrimo ribų lieka didelė dalis G. H. F. Neselmano (Nesselmann) 1853 m., Ch. Barčo (Bartsch) 1886–1889 m. paskelbtų Mažosios Lietuvos krašto lietuvių liaudies dainų dalis. Autoriaus sudarytame Mažosios Lietuvos žvejų dainų žanrų ir tipų sąvade yra išskirti 334 įvairių (vestuvinių, šeimos, jaunimo, meilės, darbo, kalendorinių, mitologinių, karinių bei dainų apie gamtą) dainų tipai. Tuo pat metu siekiant kuo geriau atskleisti bei išryškinti Mažosios Lietuvos žvejų dainų sandaros, turinio ir poetikos ypatybes, tiriamoji medžiaga lyginama su kitų Lietuvos regionų dainomis bei latvių žvejų dainomis, papildomų argumentų ieškoma etnografiniuose, istoriniuose, kalbiniuose ir kituose lietuvių, latvių bei kitų tautų šaltiniuose.

Vertinga yra šioje monografijoje pateikiama medžiaga apie vandens telkinių pavadinimus, toponimus, dievus ir deives bei *mergatės* įvaizdžius žvejų dainose, laivo statymo (dirbdinimo, kūrimo) ir plaukimo laivu simboliką. Verta pritarti ir prof. habil. dr. Audronės Kaukienės teiginiams, kad „kruopšti ir kvalifikuota medžiagos atranka, originalus ir pakankamai motyvuotas knygos objekto – žvejų dainų – apibrėžimas, išsami tų dainų sandaros, turinio, poetikos lyginamoji analizė, paremta gausia etnografinė, mitologine, istorine, kalbine lietuvių, latvių bei kitų tautų medžiaga,

leidžia knygos autoriui iš žemdirbiškos kultūros išskirti ir visapusiškai aptarti unikalią Mažosios Lietuvos žvejų subkultūrą“ (p. II).

Monografijoje skelbiama žvejų tautosakinės medžiagos analizė skatina susimąstyti ir apie recenzentui čia kylančias problemas. Pirmoji jų yra susijusi su šiame leidinyje tiriamos lietuvių ir latvių tautosakinės medžiagos santykiu. Autorius logiškai pratęsia savo tiriamų tradicinių žvejų dainų arealą šiaurės kryptimi ir lygina jas su analogiškais latvių žvejų dainuojamosios tautosakos pavyzdžiais. Jis pabrėžia, kad čia „(...) siekiama išryškinti ir aptarti Mažosios Lietuvos žvejų dainų sandaros, turinio ir poetikos ypatybes, palyginti jas su (...) kaimynine latvių dainuojamąja tradicija. (...) Tiriamoji medžiaga (...) lyginama (...) ir su latvių žvejų dainomis“ (p. 8–9). Šaltinių apžvalgoje (p. 11–16) yra išsamiai aptariami lietuviški Mažosios Lietuvos žvejų dainų šaltiniai, pradedant Pilypu Ruigiu ir baigiant 1997 metų Klaipėdos universitete paskelbtais leidiniais. Tuo tarpu latviška medžiaga yra paimta tik iš vieno šaltinio. Tai 1979–1984 metais išleistas penkiatomis „Latviešu tautas dziesmas“, kurį pats autorius vertina kaip „(...) susilaukusį gana prieštarų vertinimų ir kritikos“ (p. 16). Ir tik tarp kitko pateikiamos abstrakčios nuorodos į K. Barons, H. Visendorfs 1894 – 1915 m. paskelbtą šešiatomį „Latvju dainas“, P. Šmits 1936 – 1939 m. keturtomį „Tautas Dziesmas“ ir 1990 m. antrąjį Krišjano Barono dainų rinkinio leidimą. Atsargus latviškosios šaltinių dalies pristatymas verčia abejoti monografijoje pristatomos latviškosios tyrimų dalies šaltinių kiekybine ir kokybine sudėtimi. Kiek ten yra išsamiems lyginamiesiems tyrimams aktualių latvių žvejų dainų, jų tipų, siužetų, kitų aktualių jų bruožų? Skyriuje „Lietuvių ir latvių dainų lyginamųjų tyrinėjimų apžvalga“ (p. 20–26) į šį klausimą atsakymo taip pat pasigendama, tad kol kas kyla abejonių, kad leidinyje pateikiami latviškų šaltinių tyrimų rezultatai gali būti fragmentiški ir atsitiktiniai.

Kita vertus, derėtų pažymėti, kad čia aptariamoje R. Balsio monografijoje publikuojami teiginiai yra aiškiai suformuluoti, tekstas nėra perkrautas įvairiomis sunkiai skaitomomis nuorodomis, citatomis ar statistinės informacijos srautu. Pamaro krašto žvejų dainos, matyt, bus ir toliau įvairiais aspektais tiriamos kitose R. Balsio lyginamosiose etnografinėse studijose, šios srities moksliniam atradimams erdvės čia yra dar labai daug.

Monografijoje gausu taiklių pamaro žvejų liaudies dainų poetikos – metaforų, simbolių – interpretacijų, įtikinamų lokalinės bei archajiškosios leksikos (Bangpūčio, budumo, marių veršiukėlių ir kt.) aiškinimų. Skaitytojui suteikiama galimybė pastebėti ir prisiminti, kad nuo senų senovės gyvename prie jūrų maružių, kad ta erdvė nuo senų laikų buvo ir yra paslaptinga, o neretai ir bauginanti. Kita vertus, jau daugelį amžių šio krašto dainos, matyt, rūpėjusios tiek lietuvių, tiek ir latvių ar kitų, dar tolimesnių Baltijos regiono tautų žvejams, skatino poetiškai ir filosofiškai žvelgti tiek į nuolat atšiaurų, bangų mūšos plaunamą žvejiškosios kasdienybės romantikos bei prozos kupiną gyvenimą, tiek ir į pačius save.